

שאין להכביד על הגר בהודעת הרבה מצוות אבל לא לחייב להודיעו שתי מצוות מכל סוג דוקא. ואף לדעת כבודו שצריכה גיור מחדש נראה שאינו אלא לחומרא או מספק, והרבה נפקא מינה יש בדבר לענין חודשי

הבחנה ולענין ייבום ולענין הילדים ולענין נשואין כדמו"י מחדש וברכות לבטלה ומטעם זה סרבתי להצעתו לחתנם.

יהודה הריצל הנקין

סימן טז

הוראת לימודי היהדות לנכרים

בית, כ"ד ניסן תשנ"ג
לאביד של מדינת אהת

לא השבתי למכתבו בשעתו כיון שלא בקש ממני תשובה כי כבודו התריע על עניני גרות שאיני קשור להם. רק תמהתי על מה שמסר בשם הגרשז"א (שליט"א) [ז"ל] ש-80% מהגרים הנעשים בא"י בזמן האחרון הם גויים גמורים וכשם הגריש"א שליט"א ש-90% הם כן, מנין להם מספרים אלה וגם מה שייך לאמר כן לכבודו ביחידות ואם איתא היה להם להכריז כן ברבים ועיין בספר מנחת שלמה סימן ל"ה אות ג', לכן חוששני שיש כאן גזמא. לעצם הענין כבר הראיתי בשו"ת בני בנים חלק ב' סימן ל"ז אות א' שלרמב"ם בדיעבד הו גרים, ונהי שאנו פוסקים כתוספות שבלי קבלת מצוות כראוי ליכא לגרות מכל מקום במקום שיש ספק אי אפשר להפקיע הגרות, ועל כזה כתב הרמב"ם שחוששים להם עד שתתברר צדקתם כלומר שאין להם הזקת כשרות לכמה ענינים כשאר ישראל אבל אינם פסולים לבוא בקהל.

צ"ב. ובמהרש"א במסכת חגיגה חילק בין לימוד סודות התורה לבין פשוטה של תורה אבל אין זה אלא בז' מצוות בני נח עיי"ש וכן כתב בשדי חמד מערכת האל"ף כלל ק"ב ובשו"ת זקן אהרן חלק ב' סימן ע"א. ועיין במאירי שם שכתב אין מוסרין סתרי תורה למי שאינו הגון ואין מוסרין סתרי תורה לגוי וכו' עכ"ל ולע"ד הוא טעות סופר וצ"ל ואין מוסרין דברי תורה לגוי כנוסח הגמרא שלנו במאמרי ר' אמי, ומזכח כן בהמשך דברי המאירי שכתב שכיון שהוא עובד אלילים היאך אנו מלמדים אותו תורה עכ"ל וטעם זה שייך בכל דברי תורה וגם הרי הזכיר תורה בסתם.

וכן לאחרונים שחילקו בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה ועיין בשו"ת משיב דבר חלק ב' סימן ע"ז על כל פנים אסור ללמד לגוי תורה שבעל פה. ובעיקר דעה זו כתב בהגהות מהרצ"ח במסכת סוטה דף ל"ה עמוד ב' שהפוסקים כבר חילקו כן ותמהו עליו שלא נמצא כן בפוסקים, והגם שברבנו גרשום במסכת בבא בתרא דף כ"א עמוד ב' משמע שמותר ללמד לגוי תורה שבכתב אבל במאירי במסכת סנהדרין דף נ"ט אסר ללמד להם תורתנו ותלמודינו עכ"ל וכן משמע מסתימת שאר ראשונים. וגם למהרש"א במסכת שבת דף ל"א אין חילוק שאם לא כן מאי קושיא מן הגוי שבקש להיות כהן גדול והלל לימדו תורה קודם הגיור כי הלא המניעה לגוי מלהיות כהן גדול מבוארת בתורה שבכתב בהדיא. ומה שבמסכת סוטה שם אמרו כיצד כתבו ישראל את התורה על האבנים וכו' ואחר כך סדו אותן בסיד וכו' אמר לו ר' שמעון לדברך היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה עכ"ל ואלמא הותר להם ללמוד תורה שבכתב,

כעת אכתוב כמה שלא דנתי מקודם, אודות מרצים שומרי מצוות המכהנים במחלקות ללימודי היהדות באוניברסיטאות ומלמדים תורה גם לנכרים, והלא גוי שעוסק בתורה חייב מיתה והמלמדו עובר על לפני עור כמו שכתבו התוספות במסכת חגיגה דף י"ג עמוד א'. וחילוקי האחרונים לא יועילו בזה, ותחילה כיון שהלימוד הוא קבע לא יועיל מה שכתב בטורי אבן שם שברשות ישראל מותר ללמדו עראי, ובספר מרומי שדה שם השיג עליו בסברה אבל גם הוא לא התיר אלא הודעת דברים בעלמא מה שאין כן הלימוד בעיון וכן מסקנת שו"ת שרידי אש חלק ב' סימן

אתי בפשטות לפי דעת הרמב"ם לפי פרוש הלחם משנה ודעת עוד ראשונים שאיסור לימוד התורה לגוי אינו אלא מדרבנן ואם כן בשעה שעברו את הירדן עדיין לא גזרו וזהו שאמרו אומות של אותו הזמן עכ"ל. ונראה שאסרו ללמד תורה לגוי אחרי תרגום השבעים.

ועיין בתשובות הרמב"ם סימן שס"ד שכתב שאסור ללמד תורה לגוי בלי ספק עכ"ל וגם לשון זה משמע שהוא מדרבנן, ושוב כתב שמותר ללמד המצות לנוצרים ופירושיהם לפי הדין וכו' עכ"ל ורק לישמעאלים אסור כיון שיגיע מהלימוד מכשול לישראל ולע"ד מיירי בשבע מצוות בני נח הנזכרות בשאלה שאותן מותר ללמד לפי הדין ולכן התיר ללמד לנוצרים ורק אסר לישמעאלים מן הטעם הצדדי של מכשול אבל לא התיר ללמד שאר התורה לגוי ולכן אין סתירה בין סוף התשובה להתחלתה ובין דבריו בתשובה לבין מה שכתב במשנה תורה. ובתשובה אינו מחלק בין תורה שבכתב לבין תורה שבעל פה אלא המצוות שנקט היינו תורה שבכתב ופרושיהם היינו תורה שבעל פה.

וז"ל הרמב"ם בהלכות מלכים פרק י' הלכה ט', עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה לא יעסוק אלא בשבע מצוות שלהן בלבד, וכן עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול אם עשהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה וכו' כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצוות לעצמן לדעתן אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצוות או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע, ואם עסק בתורה או שבת או חדש דבר מכין אותו ומענישים אותו וכו'. בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשותה כהלכה ואם הביא עולה מקבלים ממנו וכו' עכ"ל. הנה ממה שמותר לגוי לקיים שאר מצוות כהלכתן מבואר שמותר לו ללמוד פרטי אותן המצוות וכדברי המאירי במסכת סנהדרין שם ורק אסור לעסוק בתלמוד תורה בתור מצוה לעצמה או לשמור שבת או להמציא מצוה ודת אחרת, ומכאן פרש בשו"ת שרידי אש חלק ב' סימן צ' וצ"ב שמותר לו ללמוד תורה לשם ידיעה בעלמא ולא בתור מצוה וממילא שמותר גם ללמדו ולפי זה תורה צוה לנו וגו' עכ"ל יתפרש שלנו תלמוד תורה היא מצוה ואילו לגוי אסור ללמוד תורה לשם מצוה. ואולם במאירי כתב להפך

שאם עסק בתורה שלא לכוונת קיום עיקרי מצוותיה אלא שלבו חפץ לירד לידיעת תורתנו ותלמודינו ראינו ליענש עכ"ל ותימה על שו"ת שרידי אש שהביא שאר דברי המאירי אבל לא דבריו אלה ובסוף סימן צ"ב פרש בדעתו להפך. וכן נראה ברמב"ם כדעת המאירי, ומה שכתב הרמב"ם ואם עסק בתורה וכו' עכ"ל פ"י שעסק בתורה לשם מצות תלמוד תורה אבל לא לשם קיום שאר מצוותיה וכל שכן עם עסק שלא לשם מצוה כלל אלא לשם ידיעה בעלמא או לקנטר, ופשטות הרמב"ם כך היא שאם עסק בתורה כמונו או שמר שבת כמו שאנו שובתים או אפילו שבת שלא לשם דת אלא להנאת עצמו או שחידש שאר מצוה לשם דת נענש, וזהו כוונת הרדב"ז שפרש שאם קבע שבת לשם מנוחה בעלמא חייב ושלא כמו שהביא בשו"ת שרידי אש, וממילא אזלא ראיתו שהרמב"ם כתב שבת ולימוד תורה בחדא מחטא וכמו שמותר שבת להנאת עצמו הוא הדין עיסוק בתורה כי אדרבה קביעת שבת להנאת עצמו אסורה והוא הדין עיסוק בתורה. ואין להמציא מחלוקת ראשונים בלי ראייה ולהניח דברים מפורשים של המאירי בשביל פרוש שאינו מוכרח ברמב"ם וגם הא תינח הרמב"ם אבל לדעת התוספות ושאר ראשונים מאי איכא למימר. ובאמת בשו"ת שרידי אש התלבט הרבה בזה ולבסוף לא התיר אלא הודעת התורה דרך הרצאה וסיפור עכ"ל אבל לא ללמד גויים בעיון, ויש לצדד במקום שרוב הסטודנטים הם יהודים אבל בכתות קטנות שבלי הנכרים לא תהיה הרשמה אי אפשר לטעון שהמרצה אינו מתכוון אליהם.

מכל מקום כשאין חשש של ולפני עור נראה להתיר, כי הנה במסכת סנהדרין שם דרש ר' יוחנן גוי שעוסק בתורה חייב מיתה מן הכתוב תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, ובמסכת חגיגה דרש ר' אמי תלמידו שאין מוסרים דברי תורה לגוי מלא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום. ועיין במסכת בכא קמא דף ל"ח עמוד א' בתוספות ד"ה קראו ושנו שגרסו המלמד תורה לגוי עובר בעשה פ"י מדברי קבלה, אבל ברשב"א שם הביא בשם שיעובר בלא תעשה מדברי קבלה ולפי זה סרה תמיהת שו"ת יד אליהו מלובלין סימן מ"ח עיי"ש.

והנה במסכת חגיגה הקשו התוספות בשם רבנו אלחנן תיפוק ליה שעובד כוכבים העוסק בתורה חייב

ואסור לפי ר' אמי זוהי שיטת התוספות אבל לדעת הרא"ש אינו כן. וכיון שגם ר' אמי אסר משום ולפני עור לכן לעולם אפשר שהמכשיל גוי באיסור דרבנן עובר על ולפני עור מן התורה.

היוצא מתוספות הרא"ש שאין איסור ללמד תורה לגוי לבד מן ולפני עור, וממילא כאשר אין חשש ולפני עור מותר ללמדו. וכן נראה בשלטי הגבורים על הרי"ף למסכת עבודה זרה דף כ' עמוד א' בשם ריא"ז, שכתב עובד כוכבים שעוסק בתורה חייב שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה לנו ולא להם והרי הוא בכלל גזל שהוא גזול ירושתנו ונראה בעיני שישראל המלמדו תורה הרי הוא עובר על ולפני עור, ולא נאמר כל זה אלא בתורת משה ומצותיה שנצטוו בהן ישראל אבל נביאים וכתובים נראה בעיני שיותר ללמדו שרואה בהן נחמות האמורים לישראל ותשובות שראוי להאמין לאפיקורסין וע"י כן אפשר שישלים דרכו עכ"ל שלפי זה מותר ללמד לגוי רק הנחמות שבנביאים אבל לא נבואות התוכחה והחורבן, וגם בתורה נראה שהאיסור הוא ללמד להם המצוות אבל ספר בראשית וסיפור יציאת מצרים וכו' מותר וכבר העירו בזה. וזהו תורה צוה לנו וגו' עכ"ל כלומר המצוות דוקא, וכן ר' אמי הביא מן חוקיו ומשפטיו לישראל וגו' ומשפטים כל ידעום עכ"ל ומשמע ששאר חלקי תורה שאינם חוקים ומשפטים מותר ללמדם.

ומקור הריא"ז להתיר הלימוד לגוי משום תועלת הוא לפי מה שהעתיק ממסכת סנהדרין שם שאסור ללמד תורה לגוי משום מורשה דהיינו גזל והשמיט הטעם השני שאסור משום מאורסה שאינו עיקר כי המלה מאורסה לא נמצאת בשום מקום במקרא בלי אל"ף או עם שי"ן שמאלית. וכיון שהאיסור הוא משום גזל ניתן למחילה, וזה דומה לפרוש הטורי אבן במסכת חגיגה אלא שהטורי אבן נתן את המחילה ביד כל אחד ואחד מישראל ואילו לריא"ז תלוי בתועלת לכלל. ולפי זה נראה שגם ריא"ז סובר שאיסור לימוד תורה לגוי הוא רק מדרבנן, כי אם הוא מן התורה מאי איריא היתר ללמוד נביאים וכתובים מפני שרואה בהם נחמות לישראל תיפוק לן שתורה צוה לנו משה כתיב, ונהי שכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר ניתן למשה בסיני אבל אין רוב נביאים וכתובים בכלל שהם פרטי הקורות לישראל

מיתה והמלמדו עובר אלפני עור לא תתן מכשול, ותוצו שאפילו במקום שעובד כוכבים אחר רוצה ללמדו דליכא לפני עור מכל מקום אסור משום מגיד דבריו ליעקב וגו' עכ"ל וכן כתב בתוספות רבנו פרץ, ולפי זה גם אם קאי בתו עברא דנהרא שאז אין בו משום לפני עור לשיטת התוספות במסכת עבודה זרה דף ו' עמוד ב' מכל מקום אסור משום דרשת ר' אמי.

ואולם בתוספות הרא"ש במסכת סנהדרין שם לא פרש כן, וז"ל הא דאמרינן בפ"ב מחגיגה דאין מוסרין דברי תורה לגוי שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו' תיפוק לי דישאל המוסר לו עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול וי"ל דהוא קרא פשיט ליה יותר עכ"ל, ולפי זה דרשת ר' יוחנן היא אסמכתא בעלמא ועיסוק בתורה על ידי גוי אינו אסור אלא מדרבנן שאם לא כן לא שייך לר' אמי להניח פסוק מן התורה ולדרוש פסוק מדברי קבלה רק מפני שפשוט לו יותר.

ועוד נראה לדעת הרא"ש שהמכשיל גוי באיסור דרבנן עובר על ולפני עור רק מדרבנן שאם עובר אדאורייתא הדרא קושיא לדוכתא היאך הניח ר' אמי דאורייתא של ולפני עור ודרש מלא עשה כן לכל גוי, וקצת נראה כן גם בתוספות ורשב"א בכבא קמא שם שהקשו ממסכת חגיגה ולא ממסכת סנהדרין. ומיהו את זה יש לדחות כי באמת כיצד למד ר' אמי מן הפסוק בתהלים שאסור לישראל ללמד תורה לגוי והלא מגיד דבריו יעקב וגו' מיירי בקב"ה ולא בישראל, אלא ר' אמי דרש ומשפטים כל ידעום עכ"ל שגוי אסור לו לדעת אותם הדינים ושלא כתרגום ודינין לא הודיענון עכ"ל שקאי על הקב"ה, וכיון שאסור לו לדעת ממילא גם אסור לישראל ללמדו משום ולפני עור. ונמצא שהאיסור של ר' אמי היינו הך של ר' יוחנן ורק נדרש מפסוק אחר, וזהו שכתב הרא"ש דהוא קרא פשיט ליה יותר עכ"ל כי בודאי ומשפטים כל ידעום פשוט יותר ממורשה או ממאורסה, ומה שכתב הרא"ש תיפוק לי דישאל המוסר לו עובר משום ולפני עור וכו' עכ"ל פי' שגם לפי דברי ר' יוחנן הוא כן ולמה הוצרך ר' אמי ללמדו מפסוק אחר. ואם לא תאמר כן אלא שר' אמי דרש איסור נפרד היאך כתב הרא"ש שרק משמעות פסוקים איכא ביניהם, והלא כשאין ולפני עור יהיה מותר לפי ר' יוחנן

והתוכחות והנחמות של הנביאים והמזמורים שחיבר דוד וכו' ולא שייך לתלמיד ותיק לחדש אותם, אלא כיון שהוא אסמכתא לכן באר הריא"ז למה חכמים לא אסרו גם לימוד נביאים וכתובים.

ולעניננו גם בריא"ז משמע שבמקום דליכא ולפני עור אין איסור ללמד תורה לגוי אפילו מדרבנן, ונמצא שהיא מחלוקת בין התוספות לבין תוספות הרא"ש והריא"ז בדרבנן ולקולא. ובכורה דעה סימן קנ"א סעיף א' בהג"ה פסק שבאינו קאי בתרי עברי דנהרא ליכא ולפני עור ועיי"ש בש"ך ובאחרונים, ואף על פי שהרמב"ם לא חילק וכן בספר החינוך ועיין ברבנו חננאל במסכת עבודה זרה שם מכל מקום המנהג להקל.

נמצא שבמקום שאפשר לנכרים ללמוד תורה ממרצה אחר מותר ליהודי שומר מצוות ללמד. ויש כזה כמה תנאים, ראשית שצריך המרצה השני להיות כבר שם מה שאין כן אם רק עלולים לפטר את הראשון ולהעסיק אחר במקומו להבא אינו מקרי חד עברא דנהרא והוא הדין אם השני הוא בשבתון, וכל שכן אם הנכרים יוכלו ללמוד תורה רק באוניברסיטה אחרת אינו מקרי חד עברא דנהרא כיון שאינו מזומן להם עיין במאירי במסכת עבודה זרה שם ובשו"ת חות יאיר סימן קפ"ה. ורק מה שכתב בשו"ת חות יאיר שהסתורה צריכה להיות מזומנת באותו טיב ומחיר ולכן אסור למכור יין נסך למומר כיון דלא ברירא שיוכל להשיג כרצונו יין טוב ובדמים כזה עכ"ל ולפי זה אסור למרצה שומר מצוות ללמד נכרים בצורה טובה יותר מהמרצה השני ובמציאות אי אפשר לעמוד בזה, קשה לע"ד שהרי כתבו התוספות במסכת חגיגה שבמקום שעובד כוכבים אחר רוצה ללמד ליכא ולפני עור ומן הסתם הגוי האחר אינו בקיא ללמד תורה

כמו היהודי ועוד שאם הם שווים למה יבקש העכו"ם ללמוד מן היהודי דוקא, ובספר בשמים ראש סימן שכ"ז לא זכר דברי תוספות אלה עיי"ש. וכן במסכת עבודה זרה שם שאלו האם איסור המשא ומתן עם העכו"ם לפני אידיהן הוא משום הרווחה או משום ולפני עור והקשו למאי נפקא מינה ותרצו דאית ליה בהמה לדידיה עכ"ל ומשמע כל בהמה הראויה להקרבה עיי"ש בפרש"י ואפילו אינה טובה כבהמת היהודי, אלא כל שהגוי היה עושה הפעולה גם ללא היהודי שפיר מקרי חד עברא דנהרא גם אם פעולת היהודי היא מעולה יותר.

ושנית, לחבל אחרונים צריך המרצה השני להיות גוי דוקא וכמשמעות התוספות בחגיגה שהזכירו עכו"ם אחר ולא אחר סתם כמו שכתב המשנה למלך בהלכות מלוה ולוה פרק ד' הלכה ב' ועיין בשדי חמד מערכת הוי"ז כלל כ"ז אות ט', ומיהו עיין בשו"ת חלקת יעקב חלק א' סימן כ"ג אות ג' שבמקום שהאיסור בודאי ייעשה על ידי יהודי אחר אזי שפיר נחשב חד עברא דנהרא. ולפי זה אם המרצה השני הוא יהודי שאינו שומר מצוות מותר לראשון ללמד. ויש להקל יותר במי שכבר מלמד כדי שלא להפסיד פרנסתו ולעומת המבקש להתקבל לכתחילה וגם להתחשב בתועלת לתלמידים היהודים שיהיו להם מרצים שומרי מצוות, שאף שאין להתיר איסורים בשביל זה אבל ראוי הוא להיות לסניף ועיין בשו"ת אגרות משה חלק אבן העזר חלק ד' סימן כ"ז אות ג' שרוב דבריו שייכים לכאן. וסמך לזה מהריא"ז שהתיר ללמד נביאים וכתובים משום התועלת והיום גם בשאר ענינים הוא כן, רק זה ודאי שלא כל אחד רשאי לקבוע לעצמו מתי יש תועלת לישראל אלא יש להתייעץ בגדולים.

יהודה הרצל הנקין